

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETINING
KATTAQO'RG'ON FILIALI

Ro'yxatga olindi:
№ BD-60230100-1,31

SOTSIOLINGVISTIKA
FANINING O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	200000 – San’at va gumanitar fanlar
Ta’lim sohasi:	230000- Tillar
Ta’lim yo‘nalishi:	60230100–Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili

Fan/modul kodi SOTM3003		O'quv yili 2024-2025	Semestr 8	ECTS – Kreditlar 3	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 3	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)		Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)
	Sotsiolingvistika	45		45	90

2.

I. Fanning mazmuni:

Fanni o'qitishning maqsadi tilshunoslikda jamiyat rivojida til siyosatining o'rni, tillarning sotsiolingvistik tasnifi, adabiy til, milliy til, davlat tili, umumxalq tili, kreol tillari, pijin tili, sun'iy til, o'lik til kabi sotsiolingvistik tushunchalarning hozirgi kunda jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni aniqlash, bu tushunchalarda jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda yuz beradigan dinamikani kuzatish tillar sotsiolingvistik tipologiyasining jamiyatdagi qo'llanish omillari xususida bilim berishdir.

Fanning asosiy vazifalari: talabalarda "Sotsiolingvistika" fani tarkibidan o'rin olgan tilshunoslik tarixida sotsiolingvistik qarashlar rivoji, tillarning sotsiolingvistik tipologiyasi, til va nutq, til va jamiyat, til va madaniyat, til va me'yor kabi masalalarning vujudga kelishi va rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash. Adabiy til, milliy til, madaniy til, standart til, davlat tili singari sotsiolingvistik tushunchalarning tarixiy taraqqiyoti, ularning jamiyatda qo'llanish xususiyatlari haqida bilim berishdan iborat.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II. I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. "Sotsiolingvistika" fani va uning o'rganish obyekti va vazifalari

Kirish. "Sotsiolingvistika" fanining predmeti, asosiy bahs mavzulari. "Sotsiolingvistika" atamasi va uning mazmuni haqida. Sotsiolingvistika fani va uning o'rganish obyekti. Sotsiolingvistika tushunchasi va uning shakllanishi. Jamiyatda sotsiolingvistik tadqiqotlarga bo'lgan zaruratning vujudga kelish sabablari. Tilda millatning ijtimoiy guruhlanishi masalalari yoritiladi.

2-mavzu: "Sotsiolingvistika" fanining boshqa fanlar bilan aloqasi va farqli tomonlari

Chegaradosh fanlar va sotsiolingvistika. Sotsiolingvistikaning etnografiya va madaniyatshunoslik bilan munosabati. Muloqot jarayonining jamiyat tarixi, insoniyatning yashash tarzi, dunyoqarashi, urf-odati, rasm-rusumlari bilan bog'liqligi haqida. Sotsiolingvistikaning dialektologiya, areal lingvistika bilan munosabati.

3-mavzu. Lisoniy hamjamiyat. Ijtimoiy-kommunikativ tizim

Lisoniy hamjamiyat. Ijtimoiy-kommunikativ tizim. Lisoniy kod. Til qo'llash sohasi. Adabiy til. Dialekt. Sotsiolekt (argo, jargon, sleng). Koyne. So'zlashuv tili.

Interferensiya.

4-mavzu: Nutqiy muloqot, muomala, akt

Nutqiy muomala. Nutq akti. Adresant, kommunikator, adresat, kommunikan. Til birliklarining shakllanishi. Muloqot olami. Soʻzlovchi va tinglovchining madaniy saviyasiga, ijtimoiy mavqega, jinsiga, yoshiga, kasb-koriga, aloqaning kontakt, distantligiga koʻra turlari. Muloqot jarayonida paralingvistik va ekstralingvistik vositalar.

5-mavzu: Ijtimoiy rol. Lisoniy ijtimoiylashuv

Til egasining kommunikativ salohiyati. Ijtimoiy maqom va ijtimoiy rol. Lisoniy ijtimoiylashuv. Kommunikativ salohiyat, "vaziyat grammatikasi", ijtimoiy maqom, ijtimoiy rol.

6-mavzu: Diglossiya va bilingvizm. Interferensiya. Kodlar aralashuvi

Bir kod tasarrufidan ikkinchi kod tasarrufiga oʻtish. Diglossiya va bilingvizm. Bilingvizmning turlari. Kodlar aralashuvi, bir kod tasarrufidan ikkinchi kod tasarrufiga oʻtish, soʻzlovchi rolining almashinuvi, muloqot mavzusi, diglossiya, bilingvizm, ikki tillilik, koʻp tillilik, koordinativ bilingvizm, aralash bilingvizm, subordinativ bilingvizm.

7-mavzu: Makro va mikrosotsolingvistika. Sinxron va diaxron sotsolingvistika

Sinxron sotsiologiyasi, amaliy sotsiologiyasi. Diaxron sotsiologiyasi, makro sotsiologiyasi, mikro sotsiologiyasi, nazariy sotsiologiyasi, tajribaviy sotsiologiyasi, til sotsiologiyasi, amaliy sotsiologiyasi.

8-mavzu: Nazariy va tajribaviy sotsolingvistika

Umumiy sotsolingvistika. Sinxronik sotsolingvistika. Prospektiv (perspektiv) sotsolingvistika. Til taraqqiyotini rejalashtirish va prognoz. Retrospektiv sotsolingvistika. Xususiy (konkret) sotsolingvistika. Amaliy sotsolingvistika. Inter sotsolingvistika. Qiyosiy sotsolingvistika.

9-mavzu: Tillarning aralashuvi. Pidjin va kreol tillar

«Pidjin» tili haqida. Pindjnlashuv. Kreol tili haqida. Koyne haqida.

10-mavzu: Lisoniy vaziyat. Ekzogloss va endogloss lisoniy vaziyatlar

Lisoniy vaziyat, ekzogloss lisoniy vaziyat, muvofiqlashgan va muvofiqlashmagan ekzogloss lisoniy vaziyat, endogloss lisoniy vaziyat, muvofiqlashgan va muvofiqlashmagan endogloss lisoniy vaziyat.

11-mavzu: Nutqning ixtisoslashuvi sotsolingvistik muammo sifatida.

Muloqot va uning tarkibiy qismlari. Sotsolingvistikada "adresant", "kommunikator", "adresat", "kommunikant" tushunchalari. Til birliklarining muloqot jarayonida shakllanishi va muloqot olami tushunchasi. Soʻzlovchi va tinglovchining madaniy saviyasiga, ijtimoiy mavqega, jinsiga, yoshiga, kasb-koriga, aloqaning kontakt yoki distantligiga koʻra turlari.

12-mavzu: Til siyosati va tilni planlashtirish

Til siyosati, ichki til siyosati, tashqi til siyosati, tilni planlashtirish.

13-mavzu: Sotsolingvistik metodlar. Sotsolingvistik tadqiqot dasturlari.

Sotsolingvistik metodlar, manba toʻplash metodlari, kuzatish metodi, soʻrovnomasi, yozma manbalarni umumilmiy tahlil metodi, bevosita aralashma kuzatuv metodi, anketalashtirish, ogʻzaki soʻrovlar, testlar, statistik tahlil, korrelatsion tahlil, sotsolingvistik tadqiqot dasturi.

II. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1-mavzu. "Sotsiolingvistika" fanining maqsadi, vazifalari.
- 2-mavzu. "Sotsiolingvistika" fanining boshqa fanlar bilan aloqasi va farqli tomonlari
- 3-mavzu. Lisoniy hamjamiyat. Ijtimoiy kommunikativ tizim
- 4-mavzu. Nutq akti. Bilvosita va bevosita nutq akti. Nutqiy muloqot.
- 5-mavzu. Ijtimoiy rol va lisoniy ijtimoiylashuv. Kommunikatsiya.
- 6-mavzu. Kodlar o'zgarishi. Bir kod tasarrufidan ikkinchi kod tasarrufiga o'tish. Diglossiya, interferensiya, bilingvizm.
- 7-mavzu. Sotsiolingvistikaning asosiy yo'nalishlari.
- 8-mavzu. Xalqaro tabiiy tillar va sun'iy tillar.
- 9-mavzu. Sotsiolingvistika va til sotsiologiyasi
- 10-mavzu. O'zbekistondagi lisoniy vaziyat va til siyosati

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.

Mustaqil ta'lim uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

No	Mavzular
1	Turli lug'atlardan "sotsiolingvistika", "sotsium", "tilda kompensatsiya qonuni", "ikki tillilik (bilingvizm)", "ko'p tillilik (polilingvizm)", "tillarning sotsiolingvistik tipologiyasi" kabi atamalar izohi aniqlab, ularni qiyosiy sharhlash.
2	Sotsiolingvistikaning boshqa fanlar, xususan yondosh tilshunoslik sohalari bilan aloqasi va ular qatorida tutgan o'rniga doir internet materiallarini topib, ular konspekt qilish va yozma izohlash.
3	Mahmud Koshg'ariy, A.Navoiy, Z.Bobur kabi allomalarning sotsiolingvistik qarashlari.
4	Nutqning ixtisoslashuvi va muloqotning tarkibiy qismlariga doir badiiy va publitsistik matnlardan xarakterli misollar topib, ularni yozma izohlash.
5	Sotsiolingvistik til tipologiyasi, standartlashtirish va hayotiylikning ifodalanishiga doir badiiy hamda publitsistik matnlardan misollar topib, ularni yozma sharhlash.
6	Sotsiolingvistik til tipologiyasi, tarixiylik va avtonomlikning ifodalanishiga doir badiiy hamda publitsistik matnlardan misollar topib, ularni yozma sharhlash.
7	Sotsiumlar o'rtasidagi nutqiy hamkorlikning ifodalanishiga doir badiiy va publitsistik matnlardan beshtadan xarakterli misollar topib, ularni yozma sharhlash
8	Jamiyatda ikki tillilik va ko'p tillilikning rivojlanish sabablari tahliliga doir internetdan xarakterli ilmiy-nazariy fikr-mulohazalarni topish, ularni konspektlashtirish.
9	Muhammad Yusuf she'rlari tilining sotsiolingvistik tahlili
10	Nazar Eshonqul hikoyalari tilining sotsiolingvistik tahlili
11	"O'tkan kunlar" romani tilining sotsiolingvistik tahlili
12	O'zbek tili lisoniy hamjamiyati muloqot vositalari
13	O'zbek adabiy tilining shakllanishi
14	Standartlashgan adabiy til tushunchasi
15	Nutqiy muloqot qoidalari
16	O'zbek tilida variativlik

	17	Variativlikning gender jihatdan xoslanishi
	18	Tohir Malik qissalari tilining sotsiolingvistik tahlili
	19	O'zbekistonda bilingvizm va diglossiya
	20	Nutqiy vaziyatda so'zlovchi rolining o'zgarishi
	21	O'zbek-rus, o'zbek-qoraqalpoq, o'zbek-qozoq, o'zbek-tojik va boshqa turdagi bilingvizm
3.	V. Fanni o'qitish natijalari (shakllangan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: "Sotsiolingvistika" fani bo'yicha bakalavrlar - "Sotsiolingvistika" fanining predmeti, obyekti, maqsadi, sotsiolingvistik tushunchalarning o'rganilish tarixiga oid nazariy va amaliy masalalarni hal qilishning jamiyatdagi til siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati, fanning boshqa fanlar bilan aloqasi va farqli tomonlari, chegaradosh fanlar va sotsiolingvistika, uning etnografiya va madaniyatshunoslik bilan munosabatini o'rganadi, sotsiolingvistikaning tilshunoslik sohalari bilan: dialektologiya, psixolingvistika, etnolingvistika bilan aloqadorligi haqida ma'lumot oladi. Adabiy til, milliy til, madaniy til, standart til, davlat tili kabi sotsiolingvistik tushunchalarning umumiy va farqli holatlari haqida bilimga ega bo'ladi. • tasavvur va bilimga ega bo'lishi: - sotsiolingvistika tarixi, jahon tillarining sotsiolingvistik tasnifi, sotsiolingvistikaning asosiy yo'nalishlari, mikro va makrosotsiolingvistika, diaxronik va sinxronik sotsiolingvistika, nazariy va amaliy sotsiolingvistika haqida ko'nikma hosil qilishi kerak. - tillarning sotsiolingvistik tipologiyasi, uning asosiy tushunchalari, tilning funksional tasniflari, davlat til siyosati, uning asosiy mezonlari, hozirgi davrda O'zbekistonda olib borilayotgan oqilona til siyosati, uning tarixiy ildizlari haqida malaka hosil qilishi kerak.	
4.	VII. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • kompyuter; • internet yangiliklari; • muammoli ta'lim; qiyosiy tahlil.	
5.	VII. Kreditni olish uchun talaba: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish	
6.	Asosiy adabiyotlar: <ol style="list-style-type: none"> 1.Аликулов З., Боймирзаева С. Социолінгвістика (ўқув-услубий қўлланма). – Самарқанд: СамДУ нашри, 2010. – 96 б. 2. Беликов В., Крысин Л. Социолінгвістика. – М., 2001. 3.Бердиалиев А.Ўзбек синхрон социолінгвістикаси (дарслик-қўлланма). – 	

Хўжанд, 2015.

4. Dadaboyev H, Usmonova Sh. Xorijiy sotsiolingvistika (O'quv qo'llanma) – Toshkent, 2014.

5. Usmonova Sh, N. Bekmuhamedova, Iskandarova G. Sotsiolingvistika (O'quv qo'llanma) Toshkent, 2014.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Ahmad A'zam. Til nomusi. – Toshkent, "Akademnashr", 2013. – 86 b.

2. Воҳидов Э. Сўз латофати. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018.

3. Миртожиев М., Махмудов Н. Тил ва маданият. – Тошкент: «Ўзбекистон», 1992. – 110 б.

4. Мўминов С. Сўзлашиш санъати. – Фарғона: "Фарғона", 1997. – 104 б.

5. Мўминов С. Мулоқот мезони. – Тошкент: "Янги аср авлоди", 2004. – 96

6. Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одобининг мулоқот шакллари. Филол. фанлари номзоди... дисс. автореф. – Самарқанд, 1993. – 25 б.

7. Махмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиги (ижтимоий-маърифий эсселар). – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2012. – 152 б.

8. Махмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 188 б.

9. Махмудов Н. Тил тилсими тадқиқи. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2017.

10. Зокиров М. Лингвистик интерференция ва унинг ўзбек-тожик билингвизмида намоён бўлиши. – Филол. фанлари номзоди... дисс. – Тошкент, 2007. – 148 б.

11. Қодиров П. Тил ва эл. – Тошкент: "Маънавият", 2010. – 296 б.

Internet saytlari

1. <http://www.yedu.ru> va <http://www.yedu.uz>

2. <http://ru.wikipedia.org>

3. <http://www.ziyonet.uz>

4. <http://www.allpravo.ru>

7. Fan dasturi Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Kengashining 2021 ____-yil 29.08 dagi 1-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.

8. **Fan/modul uchun mas'ullar:**

D. Ganiyeva – SamDUKF, "Gumanitar fanlar" kafedrasi o'qituvchisi.

9. **Taqrizchilar**

A.K. Sobirov – SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti Gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti. (ichki)

B. Qodirova – SamDU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi, v.b. dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). (tashqi) tasdiqlangan taqriz oxiridan qo'shiladi.